

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais

1996

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida 1914—1918 metais

UDK 947.45
Lo-139

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

**Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiam prie knygos išleidimo**

ISSN 1392—0391
ISBN 5—417—00715—3

© Raimundas Lopata, 1996
© Lietuvos istorijos institutas, 1996

TURINYS

Įvadas	5
PIRMA DALIS. „GINTARINĖS“ DEKLARACIJOS GEOPOLITINIS KONTEKSTAS	11
1914-ųjų perspektyvos	11
Dėl vietos po saule	15
Lenkų klausimas	23
„Tak vied eto čepucha“	28
Kompromisai ir konfliktai	35
Lietuvių politinis pasaulis	35
„Tautos vienybės“ atgimimas	37
Radikalų gravitacijos	42
Vokietijos veiksnyys	48
ANTRA DALIS. NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS	56
Ką okupavo Vokietija? A. Pfeilio kazusas	56
Didžiosios Lietuvos kontūrai	63
Politikos kamufliažas	64
Liberalus okupacijos periodas	67
Kaipgi iš tikrųjų buvo Vilniuje	70
Kaipgi iš tikrųjų buvo Kaune	83
Šalin nuo Rusijos	92
„Vive la Pologne!“, arba Lenkijos šešėlis	103
Apie „lietuvišką“ ir lietuvių politiką	112
Restitucijos regimybė	113
Kursas — Lietuvos klausimo internacionalizavimas	117
Prijungimo politika ir kelio į laisvę pradžia	122
Svetimos valdžios žinioje esantis kraštas	130
Pasirengimas deryboms	130
Naujas derybų etapas. I dalis	132
Intermedijos tema: Antantė ir lietuviai	138
Naujas derybų etapas. II dalis	142
Lietuviškoji neomonarchizmo interliudija	145
Rytų komisija ir J. Gabrys	146

F. Roppas ir Lietuvos Taryba	149
Lietuvos karalius Mindaugas II	153
Konflikto koncepcija	163
Limitrofinė valstybė	167
Vakarai, Vakarai	171
„Atėjo laikas sudaryti savą valdžią“	173
Išvados	178
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	183
THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN STATEHOOD IN 1914—1918 (Summary)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	218

klausysiančios reichui, projektą, šio darinio teritorija apėmė tik tų pačių pavadinimų karinių valdybų administruojamas sritis²⁴ (nėsiųžtumėme vertinti šios kombinacijos kaip geopolitinio Kuršo — Žemaitijos derinio; nors J. Isenburgo-Birsteino valdybos ribos iš esmės sutapo su Žemaitija, o jos pavadinimas retkarčiais šmėkštelėdavo spaudos puslapiuose, oficialioje vokiečių valdžios pareigūnų komunikacijoje ši kategorija neaptinkama).

Tačiau tuo momentu neliko nuošalyje ir Vyriausioji karinė vadovybė Rytuose. P. Hindenburgo ir E. Ludendorffo komanda neabejodama pritarė aneksinei politikai. Ji teigiamai įvertino ir vokiškąjį Lenkijos variantą, bet kėlė principinę išlygą: jokių teritorinių nuolaidų Rytuose²⁵. Kitaip tariant, generolai kategoriškai nesutiko, kad būtų skaldomas besikuriantis Oberostas.

Nors nė viena iš pusių 1915 m. rudenį nelinko nusileisti, bet atrodo, kad savotiškas kompromisas buvo pasiektas. Oficialus pareiškimas, bent jau primenantis lenkiškąjį rugpjūčio mėn. precedentą, Lietuvos ir Kuršo atžvilgiu iš Reichstago ar kitos tribūnos nenuskambėjo. Vilhelmštrasė diplomatinėms tarnyboms neutraliose šalyse išsiuntė direktyvą palaikyti Lietuvos, susidedančios iš Suvalkų, Kauno, Vilniaus, Gardino ir Kuršo gubernijų, iliuziją²⁶. Gruodžio 1 d. Vilnių aplankęs Vilhelmas II prie spėjamo Vytauto kapo prisiminė šlovingas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijas ir savo protėvių vedybinius ryšius su Jogailaičių dinastija²⁷. O tuo tarpu Oberosto politinis skyrius skelbė etnografinių krašto studijų medžiagą...²⁸

Taigi apibendrinaht galima pasakyti, kad Vokietijos vadovaujantys sluoksniai pakankamai gerai suvokė, kur atsidūrė reichsvero armijos po sėkmingo puolimo 1915 m. vasarą ir rudenį. Tik dėl didžiosios politikos reikėjo apsispręsti, kaip šį suvokimą pateikti: ar kaip istorinių-geografinių, Rusijai priklausančių Lenkijos, Lietuvos ir Kuršo teritorijų užėmimą, buvusios valstybės (valstybių) atgaivinimą, ar kaip etnografinių tautų išlaisvinimą?

Matyt, 1915 m. rudenį Vokietija vis dar nebuvo apsisprendusi. Tai ir reikėtų turėti omenyje vertinant grafo A. Pfeilio atsišaukimo Vilniuje pasirodymą.

DIDŽIOSIOS LIETUVOS KONTŪRAI

Nuo 1915 m. rudens iki 1916 m. pavasario Oberosto sritis — Kuršas, Lietuva, Suvalkija, Vilnius, Gardinas bei Baltstogė — buvo reorganizuotos, unifikuotos ir centralizuotos. Formaliai tokį

darbą užbaigė 1916 m. birželio 7 d. P. Hindenburgo pasirašytas „Administracinis statutus“, tapęs savotiška Oberosto konstitucija.

Šio dokumento esmė ta, kad visa įstatymų leidžiamoji, teis-
mo funkcijų ir vykdomoji valdžia okupuotoje teritorijoje paveda-
ma Vyriausiajai karinei vadovybei Rytuose¹. Praktiškai tai reiškė,
kad E. Ludendorffo „kita Karalystė“ skelbiasi esanti nepri-
klausoma nuo Berlyno, o jos administravimas iš pagrindų skirsis
nuo kitų užimtų kraštų valdymo. Priešingai nei Varšuvos ir Liub-
lino generalgubernijose, kuriose veikė civilinės valdybos, Serbi-
joje, kurioje į pagalbą buvo pasitelkti kolaborantai, ar Juodkal-
nijoje, kurioje išliko senasis vietinio valdymo aparatas, Oberostas
buvo paverstas griežto, karinio-kolonijinio pobūdžio administra-
ciniu vienetu².

„Mes esame čia, mes liksime čia“, — maždaug taip samprotavo
Vokietijos kariškiai, ketinę Rusijos pašonėje kurti kvazivalstybę,
o jos ekonomiką ir strateginę padėtį (Rytų Prūsijos apsauga, var-
tai į Pabaltijį, Petrogradą ir Ukrainą) efektyviai panaudoti karui
su Romanovų imperija. O antrąja minėto principo dalimi, anot
E. Ludendorffo, buvo numatyta „toliau vykdyti vokiečių kultūros
darbą“: diegti naują agrotechniką, plėtoti transportą, o svarbiau-
sia, sukurti germanizuotų švietimo įstaigų tinklą³.

Žinoma, tokių tikslų įgyvendinimas nebuvo ramus ir paprastas
darbas. Net tradicine pergalės ir jėgos dvasia išauklėti reicho ge-
nerolai gana gerai suprato, kad mūšyje neišsiversi be politikos
subtilybių. O jei ši taisyklė ir būdavo primirštama, tai ją nedel-
siant primindavo Berlynas. Imperinė valdžia anaip tol neketino
paisyti visų Vyriausiosios karinės vadovybės Rytuose, o nuo
1916 m. rugpjūčio mėn. P. Hindenburgui ir E. Ludendorffui užėmus
aukščiausius postus VKV — ir jos pretenzijų⁴.

Dėl valdančiųjų Vokietijos struktūrų tarpusavio konkurencijos
Oberostas netapo statišku dariniu. Matysime, kad jame pamažu
vyko reikšmingi „teritoriniai pertvarkymai“, o oficialiai uždraus-
tas politinis gyvenimas ne tik nenutrūko, bet netgi suaktyvėjo.
Nekintamas išliko tik vienas dydis — išorinės Oberosto sienos.

POLITIKOS KAMUFLIAŽAS

Yra politikoje toks reiškinys, kuris vadinamas kamufliažu.
Šiaip jau prancūzišku žodžiu *camouflage* („maskavimas“) nusako-
mas karo lėktuvų, laivų, pabūklų ir pan. nudažymas plačiais dry-
žiais, dėmėmis, kad jų kontūrai atrodytų kitokie ir priešui būtų
sunku juos atpažinti. Ir politikos kamufliažas — tai maskuotė, kai
atrodo vienai, o yra kitaip. Kai išorė, užuot atskleidusi esmę, ją